

Ю. Ю. Ляшко

АНТИЧНА МОНЕТА З ПОСЕЛЕННЯ ТАРАСОВА ГОРА БІЛЯ с. ЖАБОТИН

Опубліковано античну монету, вперше знайдену на еталонній пам'ятці доби раннього залізного віку, поселенні Тарасова гора біля с. Жаботин Черкаського р-ну й області.

Ключові слова: *ранній залізний вік, антична монета, Ольвія, археологічні знахідки.*

Мотронинський археологічний мікрорегіон у басейні р. Тясмин на півдні Дніпровського Правобережного Лісостепу є однією із найбільш насичених пам'ятками доби раннього заліза територій у Лісостеповій Скіфії. Величезна поселенська структура та навколишні могильники групуються навколо Мотронинського городища, однієї з найбільших та найкраще захищених цитаделей скіфського часу на Правобережжі. Дослідження цього вузлового пункту в регіоні почалися ще в дореволюційний час (Хвойко, 1905, с. 6, 7; 1913, с. 40). Особливо масштабними були роботи кінця 1980-х рр. — початку 2000-х рр., проведені під керівництвом С. С. Бессонової, а згодом — С. А. Скорого та Я. Хохоровського. Досліджено значну внутрішню площу (Бессонова, Скорый 2001) та оборонні споруди (Хохоровски, Скорый 2006). Масштабними були роботи на некрополі (Скорый, Бессонова 1995), де досліджено й один з найбільших курганів регіону — Скіфську Могилу (Скорый, Хохоровски 2005—2009). Із 2017 р. дослідження пам'ятки відновила Скіфська Правобережна експедиція, що розгорнула роботи і на площі городища, і на некрополі (Могилов 2019; Могилов та ін. 2019; 2020; Могилов, Балашов 2019). Важливим стало відкриття на південний захід від го-

родища ділянки некрополя передскіфського часу, на якій виявлені й впускні поховання VI ст. до н. е. (Могилов, Панченко, Руденко 2021). Ця велична пам'ятка у скіфський час була центром регіону, а навколо неї зосереджена ціла система селищ. Найбільше серед них розташоване біля сіл Михайлівка та Флярківка, займає площу до 100 га, та є одним з найбільших у східноєвропейському лісостепу (Ляшко 2017а). Поруч із ним досліджено кургани середньоскіфського часу (Могилов, Ляшко, Руденко 2020; 2021; Могилов 2021). Низку селищ досліджено в с. Грушківка, де вивчалися і курганні групи (Бобринской 1902, с. 37—49; Ляшко 2018). Поховання скіфської доби відомі у Флярківці (Ковпаненко 1984), селища того часу — у Мельниках (Полтавець 2016, с. 219—220). Утім, найбільш насиченою пам'ятками осілої території навколо с. Жаботин (Ляшко 2018; 2019, с. 345). Особливе місце серед цих пам'яток займає поселення на Тарасовій Горі¹, яке дало назву цілому етапові старожитностей доби раннього заліза в Українському Лісостепу (Покровська 1973; Дараган 2011). Незважаючи на тривалі дослідження, ця визначна пам'ятка продовжує давати все нові й нові цікаві матеріали. Причому, відносяться вони не тільки до передскіфського та ранньоскіфського часу, напашарування яких переважають на селищі, але й до пізніших століть.

1. Біля Жаботина досліджено і низку відомих курганів (Древности... 1900, с. 6; Бобринской 1914, с. 102; 1916, с. 1—3; Скорый, Зимовец, Окатенко 2020).

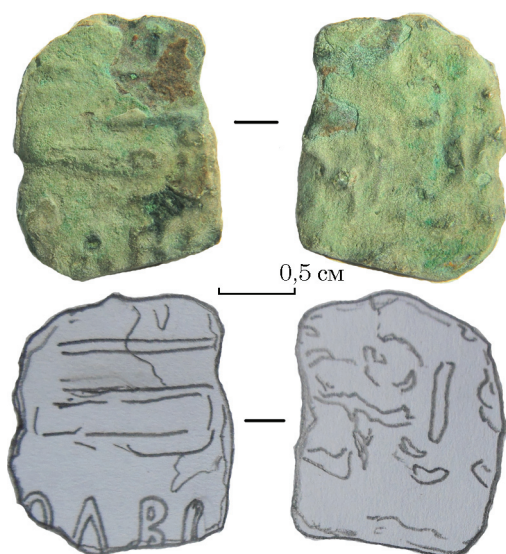

Рис. 1. Монета з Жаботинського поселення

У травні 2021 р. під час огляду території навколо цього легендарного поселення, на невеликому мисі північно-східного схилу гори, який є першою надзаплавною терасою безіменного струмка, що впадає у р. Жаботинку, було виявлено ольвійську бронзову монету «борисфен» (рис. 1). Вона стала першою подібною знахідкою в районі с. Жаботин, де сконцентровано, як зазначалось, велику кількість пам'яток доби раннього заліза.

На жаль, поганий стан артефакту ускладнює її атрибуцію й датування. Схоже, що монету було обрізано ще в давнину. Крім того вона перебувала у вогні, що призвело до пошкодження поверхні (особливо аверсу).

Монета має форму прямокутника розміром $1,8 \times 1,4$ см. Маса 2,36 гр. Поверхня покрита зеленим окислом і має сліди окалини від перебування у вогні. На реверсі монети читається напис ОЛВІО, а також прослідковується зображення гориту і сокири. На аверсі можна розібрати нечітке зображення пасма волосся. Оскільки на монеті не читається дифферент, її можна датувати 300—280 рр. до н. е. (Каришковський 1988, с. 91).

Такі монети не є рідкістю, і їх знахідки сьогодні відомі на чималих територіальних просторах від Криму до Центрального Подніпров'я (Скорый, Зимовец 2014; Шостопал 2007, с. 87). Зокрема, дві подібні знахідки були випадково виявлені в цьому регіоні на березі р. Тясмин, правої притоки Дніпра, біля с. Райгород Черкаського р-ну й області (Ляшко 2017b). Це бронзові оболі, монети які карбувалися Ольвією у 300—280 рр. до н. е., проте за дослідженнями нумізматів були в обігу до 230 р. до н. е. Ці монети, які у дослідників отримали назву «борисфени», характеризуються зображенням на аверсі бородатого скіфського божества річки Дніпро (Борисфена). Впродовж першої половини III ст. до н. е. ці монети, які у дослідників отримали назву «борисфени», були одними з тих бронзових монет, що випускалися в Північному Причорномор'ї та отримали широке розповсюдження за межами Ольвії, що в античний час було не частим явищем відносно монет із некоштовних металів (Каришковський 1988, с. 84).

Треба зазначити, що на місці знахідки монети після детального обстеження було знай-

Рис. 2. Керамічний посуд із селища

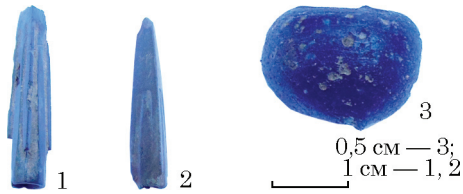

Рис. 3. Знахідки з поселення: 1, 2 — бронзові наконечники стріл; 3 — скляна намистина

дено фрагменти ліпної і античної кераміки (рис. 2), кістки тварин, перепалена обмазка, а також два бронзові наконечники стріл та уламок синьої пастової намистини овальної форми (рис. 3). Знахідки фіксуються на невеликій площі розміром 35 × 20 м. Вірогідно, що тут існувало окреме житло, яке знаходилося біля струмка у підніжжі поселення Тарасова гора, яке розташоване на підвищенні за 150 м вгору.

Наконечники представляють собою класичні типи V ст. до н. е. Перший — трилопатовий, з виступаючою на 4 мм втулкою, зі слабо виділеними лопатями та втраченим жалом (рис. 3: 1). Довжина 2,5 см. За класифікацією А. І. Мелюкової він відноситься до III хронологічної групи. Друге вістря теж трилопатеве з ледь виступаючою втулкою, тригранним вістряма та слабо виділеними лопатями-перами (рис. 3: 2). Довжина 2,4 см. Воно теж відноситься до III хронологічної групи (Мелюкова 1964, табл. 8). Намистина (фрагмент) із темно-синьої пасти, овальної, трохи приплюснutoї форми, має розмір 1,1 × 0,8 см (рис. 3: 3).

Кераміка знайдена на місці виявлення монети, представлена фрагментами ліпного посуду місцевого виробництва та уламками амфор (рис. 2: 1—12). Серед них 4 фрагменти гладких вінчиків від горщиків (рис. 2: 3, 6, 7, 9), 2 уламки вінчиків з наліпним валиком та проколами (рис. 2: 1, 5, 11). А також — 2 вінчика з защипами (рис. 2: 2, 8) та уламок денця ліпного горщика (рис. 2: 10). Амфорний матеріал представлений уламком вінчика та стінки червоноглиняної амфори (рис. 2: 4, 12).

Поки що важко остаточно стверджувати, яку функцію виконували ці монети на території Центрального Подніпров'я в скіфській час. Чи це були своєрідні «сувеніри» завезені купцями і торговцями, чи вони були сировиною для виготовлення виробів, а чи можливо — певними заощадженнями місцевих жителів для розплати за античні товари. Досить аргументованими, на нашу думку, є висновки зроблені С. А. Скорим (Скорий, Зимовець 2014, с. 145—146). А саме про те, що знахідки античних монет, свідчать про безпосереднє проникнення грецьких купців в глибину Лісостепової Скіфії, що підтверджує версію А. С. Русяєвої «про проживання

окремих греків на скіфських поселеннях» (Русяєва 1999, с. 48). Також заслуговує на увагу думка згаданого дослідника про зародження грошових відносин у місцевого населення (зокрема, розрахунки за товари чи інші послуги з грецькими купцями). Зрозуміло, що ці товарно-грошові відносини не слід порівнювати з грошовими відносинами в античних містах Північно-Західного Причорномор'я. Важливою є думка С. А. Скорого про те, що головну роль в товарних відносинах з місцевим автохтонним населенням, належало саме Ольвії, як одному із найближчих і провідних центрів Північно-Причорноморського узбережжя. Заслуговує на увагу твердження, що у товарно-грошових відносинах, в першу чергу використовувались бронзові, меншою мірою — мідні античні монети. Проте, лише подальші знахідки і дослідження зможуть пролити більше світла на цю проблему.

Вперше знайдена в околицях Жаботина антична монета міста Ольвії свідчить про торговельно-обмінні зв'язки місцевого автохтонного населення, яке мешкало в поселенській окрузі Мотронинського городища, із мешканцями античних міст Північного Причорномор'я, зокрема — Ольвії.

ЛІТЕРАТУРА

- Бессонова, С. С., Скорый, С. А. 2001. *Мотронинское городище скифской эпохи*. Киев; Краков: ИА НАН Украины.
- Бобринской, А. А. 1902. Отчет о раскопках в Черкасском и Чигиринском уездах Киевской губернии в 1901 году. *Известия Археологической комиссии*, 4, с. 24-50.
- Бобринской, А. А. 1914. Отчет о раскопках в Киевской губернии в 1912 году. *Известия Археологической комиссии*, 54, с. 99-102.
- Бобринской, А. А. 1916. Отчет о раскопках в Киевской губернии в 1913 году. *Известия Археологической комиссии*, 60, с. 1-6.
- Дараган, М. Н. 2011. *Начало раннего железного века в Днепровской Правобережной Лесостепи*. Киев: КНТ.
- Древности... 1900. *Древности Приднепровья*. 3. Киев: С. В. Кульженко.
- Каришковский, П. О. 1988. *Монеты Ольвии*. Киев: Наукова думка.
- Ковпаненко, Г. Т. 1984. «Червона Могила» у с. Флярковка. В: Мелюкова, А. И., Мошкова, М. Г., Петренко, В. Г. (ред.). *Древности Евразии в скифо-сарматское время*. Москва: Наука, с. 107-113.
- Ляшко, Ю. Ю. 2017а. Нове велике поселення скіфського часу в околицях Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*, 2 (23), с. 299-302.
- Ляшко, Ю. Ю. 2017б. Античні монети з берега Тясмину. *Археологія і фортифікація України*, с. 359-362.
- Ляшко, Ю. Ю. 2018. Пам'ятки раннього залізного віку в околицях Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 236-244.
- Ляшко, Ю. Ю. 2019. Зброя раннього залізного віку в колекції Кам'янського історичного му-

зею. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 345-348.

Мелюкова, А. И. 1964. *Вооружение скифов*. Свод археологических источников, Д 1-4, Москва: Наука.

Могилов, О. Д. 2019. Нові знахідки ранньоскіфського часу на Мотронинському городищі. В: Корост, І. І., (ред.). *Старожитності Лівобережжя Дніпра*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОШК, с. 86-88.

Могилов, О. Д. 2021. Другий Михайлівський курган — пам'ятка V ст. до н. е. в Потясминні. *Археологія*, 2, с. 92-114.

Могилов, О. Д., Балашов, І. О. 2018. Мушлі моллюсків з Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 256-258.

Могилов, О. Д., Ляшко, Ю. Ю., Руденко, С. В. 2020. Дослідження кургану скіфського часу в Потясминні. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.*, с. 241.

Могилов, А., Ляшко, Ю., Руденко, С. 2021. Скифское всадническое погребение в бассейне р. Тясмин. *Revista arheologica*, XVII, 1, с. 62-82.

Могилов, О. Д., Руденко, С. В., Панченко, К. І., Ляшко, Ю. Ю. 2019. Розкопки Мотронинського городища. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.*, с. 306-307.

Могилов, О. Д., Руденко, С. В., Панченко, К. І., Ляшко, Ю. Ю. 2019. Роботи на Мотронинському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.*, с. 241-243.

Полтавець, В. І. 2016. *Історія населення басейну р. Тясмин в ранньому залізному віці (X—IV ст. до н. е.). Природно-господарський аспект*. Дисертація к. і. н. Київ: ІА НАН України.

Покровская, Е. Ф. 1973. Предскифское поселение у с. Жаботин. *Советская археология*, 4, с. 169-188.

Русяева, А. С. 1999. Проживание эллинов на территории Украинской лесостепи в архаическое время (к постановке проблемы). *Вестник древней истории*, 4, с. 84-97.

Скорый, С. А., Бессонова, С. С. 1995. Курганы скіфської епохи біля Мотронинського городища (за матеріалами досліджень 1988, 1990 рр.). В: Соса, П. П. (ред.). *Археологічні дослідження на Черкащині*. Черкаси: Сіяч, с. 68-78.

Скорый, С. А., Зимовец, Р. В. 2014. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской лесостепи в скифскую эпоху. *Научові записки КДПУ. Серія: історичні науки*, 21, с. 141-156.

Скорый, С. А., Зимовец, Р. В., Окатенко, В. Н. 2020. Курган 524 у с. Жаботин (новое в изучении «опорного» памятника скифской архаики в Украинской Правобережной Лесостепи). *Археологія і давня історія України*, 3, с. 300-326.

Скорый, С., Хохоровски, Я. 2005—2009. Аристократический курган Скифская Могила вблизи Мотронинского городища (Украинская Правобережная Лесостепь). *Stratum plus*, 3, с. 234-276.

Хвойко, В. В. 1900. Раскопки курганов в окрестностях м. Райгород и Прусы Черкасского уезда и с. Яровой Чигиринского уезда. *Археологическая летопись Южной России*, 2, с. 8-9.

Хвойко, В. В. 1905. Городища Среднего Поднепровья, их значение, древность и народность. В: *Труды XII археологического съезда в Харькове 1902 г.* 1. Москва: Г. Лиснер и Д. Сопко, с. 93-104.

Хохоровски, Я., Скорый, С. 2006. Оборонная система Мотронинского городища. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 74-84.

Шостопап, А. В. 2007. *Скарби Черкащини*. Черкаси: П. С. Андрощук.

REFERENCES

Bessonova, S. S., Skoryi, S. A. 2001. *Motroninskoe gorodishche skifskoi epokhi*. Kiev; Krakov: IA NAN Ukrainy.

Bobrinskoi, A. A. 1902. Otchet o raskopkakh v Cherkasskom i Chigirinskom uездakh Kievskoi gubernii v 1901 godu. *Izvestiia Arkheologicheskoi komissii*, 4, s. 24-50.

Bobrinskoi, A. A. 1914. Otchet o raskopkakh v Kievskoi gubernii v 1912 godu. *Izvestiia Arkheologicheskoi komissii*, 54, s. 99-102.

Bobrinskoi, A. A. 1916. Otchet o raskopkakh v Kievskoi gubernii v 1913 godu. *Izvestiia Arkheologicheskoi komissii*, 60, s. 1-6.

Daragan, M. N. 2011. *Nachalo rannego zheleznoogo veka v Dneprovskoi Pravoberezhnoi Lesostepi*. Kiev: KNT.

Drevnosti... 1900. *Drevnosti Pridneprov'ia*. 3. Kiev: S. V. Kulzhenko.

Karishkovskii, P. O. 1988. *Monety Olvii*. Kiev: Naukova dumka.

Kovpanenko, G. T. 1984. «Chervona Mogila» u s. Fliarkovka. In: Meliukova, A. I., Moshkova, M. G., Petrenko, V. G. (ed.). *Drevnosti Evrazii v skifo-sarmatskoe vremia*. Moskva: Nauka, s. 107-113.

Liashko, Yu. Yu. 2017a. Nove velyke poselennia skifskoho chasu v okolytsiakh Motronynskoho horodyshcha. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (23), s. 299-302.

Liashko, Yu. Yu. 2017b. Antychni monety z bereha Tiasmynu. *Arkheolohiia i fortyfikatsiia Ukrainy*, s. 359-362.

Liashko, Yu. Yu. 2018. Pam'iatky rannoho zaliznoho viku v okolytsiakh Motronynskoho horodyshcha. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2, s. 236-244.

Liashko, Yu. Yu. 2019. Zbroia rannoho zaliznoho viku v kolektsii Kam'ianskoho istorychnoho muzeiu. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2, s. 345-348.

Meliukova, A. I. 1964. *Vooruzhenie skifov*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D 1-4, Moskva: Nauka.

Mohylov, O. D. 2019. Novi znakhidky rannoskifskoho chasu na Motronynskomu horodyshchi. In: Korost, I. I., (ed.). *Starozhytnosti Livoberezhzhia Dnipro*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, s. 86-88.

Mohylov, O. D. 2021. Druhyi Mykhailivskiy kurhan — pam'iatka V st. do n. e. v Potiasmynni. *Arkheolohiia*, 2, s. 92-114.

Mohylov, O. D., Balashov, I. O. 2018. Mushli moliuskiv z Motronynskoho horodyshcha. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2, s. 256-258.

Mohylov, O. D., Liashko, Yu. Yu., Rudenko, S. V. 2020. Doslidzhennia kurhanu skifskoho chasu v Potiasmynni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2018 r.*, s. 241.

Mogilov, A., Liashko, Iu., Rudenko, S. 2021. Skifskoe vsadnicheskoe pogrebenie v basseine r. Tiasmyn. *Revista arheologica*, XVII, 1, s. 62-82.

Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. 2019. Rozkopky Motronynskoho horodyshcha. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2017 r.*, s. 306-307.

Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. 2019. Roboty na Motronynskomu horodyshchi. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2018 r.*, s. 241-243.

Poltavets, V. I. 2016. *Istoriia naseleennia baseinu r. Tiasmyn v rannomu zaliznomu vitsi (X—IV st. do n. e.). Pryrodno-hospodarskyi aspekt*. Dysertatsiia k. i. n. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Pokrovskaiia, E. F. 1973. Predskifskoe poselenie u s. Zhabotin. *Sovetskaia arheologiia*, 4, s. 169-188.

Rusiaieva, A. S. 1999. Prozhivanie ellinov na territorii Ukrainskoi lesostepi v arkhaischeskoe vremia (k postanovke problemy). *Vestnik drevnei istorii*, 4, s. 84-97.

Skoryi, S. A., Bessonova, S. S. 1995. Kurhany skifskoi epokhy bilia Motronynskoho horodyshcha (za materialamy doslidzen 1988, 1990 rr.). In: Sosa, P. P. (ed.). *Arkheolohichni doslidzhennia na Cherkashchyni*. Cherkasy: Siiach, s. 68-78.

Skoryi, S. A., Zimovets, R. V. 2014. K probleme tovarnodeneznykh otnoshenii u naseleniia Vostochnoevropeiskoi lesostepi v skifskuiu epokhu. *Naukovi zapiski KDPU. Seriia: istorichni nauki*, 21, s. 141-156.

Skoryi, S. A., Zimovets, R. V., Okatenko, V. N. 2020. Kurhan 524 u s. Zhabotin (novee v izuchenii «opornogo» pamiatni-

ka skifskoi arkhaiki v Ukrainskoi Pravoberezhnoi Lesostepi). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3, s. 300-326.

Skoryi, S., Khokhorovski, Ia. 2005—2009. Aristokraticheski kurgan Skifskaiia Mogila vblizi Motroninskogo gorodishcha (Ukrainskaia Pravoberezhnaia Lesostep). *Stratum plus*, 3, s. 234-276.

Khvoiko, V. V. 1900. Raskopki kurganov v okrestnostiakh m. Raigorod i Prussy Cherkasskogo uezda i s. Iarovoii Chigirinskogo uezda. *Arkheologicheskaia letopis Iuzhnoi Rossii*, 2, s. 8-9.

Khvoiko, V. V. 1905. Gorodishcha Srednego Podneprov'ia, ikh znachenie, drevnost i narodnost. In: *Trudy XII arkheologicheskogo sieezda v Kharkove 1902 g.* 1. Moskva: G. Lisner i D. Sopko, s. 93-104.

Khokhorovski, Ia., Skoryi, S. 2006. Oboronnaia sistema Motroninskogo gorodishcha. *Arkheolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, s. 74-84.

Shostopal, A. V. 2007. *Skarby Cherkashchyny*. Cherkasy: P. S. Androshchuk.

Yu. Yu. Lyashko

ANCIENT COIN FROM TARASOVA HORA SETTLEMENT NEAR ZHABOTIN

The paper is devoted to the first find of ancient coin on the territory of the Tarasova Hora settlement near Zhabotin village of the Cherkasy district. It is the coin of Olbia city — the obol «borisphen». It was minted in 300—280 BC. Such coin was already found in a complex of things from the Early Iron Age of the 5th—4th centuries BC. That is the evidence of existence here of some sight of this period. The Finding of such coins proves the presence of cultural and trade-economic relations of the local indigenous population with the ci-

ties of North-Western Pontic region and Olbia in particular.

On the reverse of the coin the inscription of OLBIO is visible as well as the images of gorytos and axe. On Avers you can disassemble the fuzzy image of the hair curl. The coin is rectangular, with dimensions of 1.8 × 1.4 cm. Mass 2.36 gr. The surface is covered with green oxide and has traces of scales from staying in the fire. Thus, since the coin has no difference it can be dated to the 300—280 BC.

Such coins are not rare, and their findings are known in the large territory from the Crimea to the Middle Dnieper. Also two similar coins were accidentally found in this region on the banks of Tyasmin River near the Raygorod village of Cherkasy district. These are the bronze coins minted by Olbia in 300—280 BC, however, according to numismatics opinion, were in circulation until 230 BC, during the first half of the 3rd century BC. These coins, called by the researchers «Borisphen», depicting on the avers of the bearded Scythian deity of the Dnieper River (Borisphenes), were the only bronze coins produced in the Northern Pontic region and have got a wide spread outside Olbia, practically impossible for coins of non-cost metals.

Keywords: Early Iron Age, Olbia, ancient coin, archaeological finds.

Одержано 7.10.2021

ЛЯШКО Юрій Юрійович, завідувачий історичним музеєм, Кам'янський державний історико-культурний заповідник, Кам'янка, Україна.

LYASHKO Yuriy Yu., head of the historical museum, the Kamyanka State Historical and Cultural Reserve, Kamyanka, Ukraine.

E-mail: pitim1968@ukr.net.